

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСВОЄННЯ ДЕФІСНИХ НАПИСАНЬ

На сучасному етапі реформування української освіти особливе місце займає українська мова як навчальний предмет і засіб вивчення інших дисциплін. Вивчення української мови української мови передбачає засвоєння усіх мовних норм, зокрема й орфографічних.

Проблема вивчення орфографії учнями основної школи була предметом дослідження багатьох українських лінгводидактів, серед яких М. В. Барабаш, А. А. Бурячок, М. М. Николин, І. М. Хом'як, Г. М. Приступа та ін., але дефісні написання не були предметом окремого наукового студювання.

Актуальність дослідження зумовлена потребами суспільства у підготовці грамотного молодого покоління як майбутніх представників української нації, частковою орфографічною неграмотністю школярів і завданнями реформування мовної освіти в Україні.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних основ вивчення дефісних написань і формування відповідних умінь в умовах основної школи. Поставлена мета реалізується за допомогою висвітлення лінгвістичних, психологічних і дидактичних основ методики формування орфографічних умінь в учнів основної школи. Лінгвістичне підґрунтя стосується питань орфографії як системи правил написання слів, що відповідають українському правопису, а саме: написання значущих частин слова, вживання великої букви, перенесу слів з рядка в рядок, написання слів разом, окремо і через дефіс. Дефісні написання належать до небуквених орфограм. Орфограма-дефіс – це написання складних слів через дефіс [4, с. 148]. Для засвоєння цих орфограм потрібно знати правило, уміти навести приклад, правильно записати слово. Орфографічним називається правило, яке необхідно застосувати до тієї чи іншої орфограми на основі її відмінних ознак [4, с. 130]. Через дефіс пишуться іменники, прикметники, числівники, займенники і прислівники. Ті іменники пишуться через дефіс, що означають: протилежні за змістом поняття (*купівля-продаж*), спеціальність, професію (*лікар-еколог*), позначають казкових персонажів (*Лисичка-Сестричка*), державні посади, військові, наукові звання (*прем'єр-міністр, член-кореспондент*), складні одиниці виміру (*кіловат-година*), з першою складовою частиною *віце-, екс-, лейб-, максі-, міді-, міні-, обер-* (*віце-президент*), іншомовні назви проміжних сторін світу (*норд-вест*) субстантивовані словосполучення, що означають назви рослин (*чар-зілля*), у словах, перше слово яких підкреслює прикмету предмета, явища, названого другим словом (*буй-тур*) тощо. Через дефіс пишуться прикметники, утворені: від складних іменників, що пишуться через дефіс: *дизель-моторний (дизель-мотор)*; із двох чи більше прикметникових основ, не підпорядкованих одне одному (*аграрно-сировинний*); узвичаєні написання (*всесвітньо-історичний*), складні прикметники із закінченням першої частини на *-ико (-іко)* (*історико-культурний*); складні прикметники з першою частиною *військово-, воєнно-* (*військово-морський, воєнно-стратегічний*); у яких перша частина не має прикметникового суфікса, але за змістом однорідна з другою і приєднується до неї за допомогою сполучного звука **о** або **е**: *м'ясо-молочний*; утворені з двох або більше основ, що означають колір або відтінки кольорів (*блакитно-синій, темно-зелений, але: жовтогарячий, червоногарячий*; назви сторін світу (*південно-східний, норд-остівський*; з першим компонентом, написаним цифрами (*20-річний*); числівники, написані цифрами й літерами (*7-ий, 3-тисячний*), займенники з компонентами *бозна-, будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-* (*бозна-де, будь-котрий, хто-будь, казна-що, хтозна-який*, але *будь у кого*); прислівники з префіксом *по-* і суфіксами *-ому, -к(и)* (*по-іншому, по-людськи*), неозначені прислівники з *-будь, будь-, небудь-, казна-, хтозна-*: *казна-як*; утворені з двох прислівників (*вряди-годи*); повторенням слів або основ (*пліч-о-пліч, як-не-як*)

Під час вивчення дефісних написань враховуються вікові та психологічні особливості школярів «сприймання, пам'ять, мислення, увага» [1, с. 23], що впливають на засвоєння орфографічних знань і вмінь. Сприймання відображає в мозку людини предмети та явища у сукупності всіх їхніх якостей при безпосередній дії на органи чуття [2, с. 106]. Пам'ять сприяє «засвоєнню, збереженню та подальшому відтворенню» [1, с. 69] знань про дефісні написання. Мислення в «наочно-дійовому, наочно-образному, словесно-логічному» [2, с. 122] виявах є важливим під час запам'ятовування правил про дефісні написання. Враховується й довільна

увага учнів, «як свідомо спрямоване зосередження особистості» [1, с. 111] на орфограмах, що вивчаються. У 12-13-річному віці здатність до запам'ятовування зростає і характеризується переходом від домінування механічного запам'ятовування до смислового; у 13-14-річному – учні сприймають і запам'ятовують за допомогою логічної пам'яті.

Дидактичні особливості вивчення дефісних написань – це закономірності, принципи, методи, прийоми і засоби навчання орфографії. Закономірності: виховний і розвивальний характер навчання, глибина усвідомлення змісту; цілеспрямована взаємодія вчителя й учня на уроці; ефективність навчання за умови активності [5, с. 110]. Принципи як «основні положення, що визначають зміст, організаційні форми та методи» [5, с. 111] використовуються як загально-дидактичні, так і власне методичні. Відбувається взаємозв'язок усіх розділів шкільної програми, функціонально-стилістична спрямованість у навчанні мови, зв'язок вивчення мови з розвитком зв'язного мовлення тощо. Методи навчання української мови як об'єднана в одне ціле діяльність учителя й учнів, спрямована на засвоєння мовних знань, умінь і навичок. У процесі вивчення дефісних написань пропонуються теоретичні (розповідь, пояснення, інформування) теоретично-практичні (бесіда, робота з підручником, мовний розбір), практичні (вправи, перекази, твори, редагування) методи навчання [3, с. 46–59] та прийоми навчання, як деталі методів: мисленнєві (аналіз – синтез; порівняння – абстрагування; конкретизація – узагальнення; індукція – дедукція), специфічні (групування, заміна, перестановка мовних одиниць тощо) та засоби навчання дефісних написань: ТЗН, шкільний підручник, наочність (таблиці, роздавальний матеріал) тощо.

Отже, урахування запропонованих теоретичних особливостей – лінгвістичних, психологічних, дидактичних – дає можливість створити якісну методику вивчення одного із типів орфограм – написання слів через дефіс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна психологія: Навч. посіб. / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасака. Київ: Центр учб. літератури, 2012. 296 с.
2. Загальна психологія: Навч. посібник / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. К.: МАУП, 2000. 182 с.
3. Методика викладання української мови в середній школі: Навч. посіб. для студ. філол. фак. педінститутів спец. «Укр. мова і літ.» / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик. Київ: Вища шк., 1979. 278 с.
4. Пономарів О. Сучасна українська літературна мова, 2-ге вид. К.: Либідь, 2001. 387 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Вид. центр «Академія», 2002. 528 с.

Лісова Зореслава

Науковий керівник – доц. Скуратко Т. М.

БІБЛІЙНІ МОТИВИ В ПОЕМІ ІВАНА ФРАНКА «СМЕРТЬ КАЇНА»

До релігійного сюжетно-образного матеріалу митці слова зверталися в усі часи. Протягом століть письменники різних національних літератур використовували універсальні, вічні теми і образи для філософського осмислення дійсності, для розглядання нагальних проблем часу. Неодноразово звертався до «універсальної спадщини» й Іван Франко («На ріці Вавілонський – і я там сидів», «Заповіт Якова», «Мойсей», «Смерть Каїна»). Новаторство митця виявилось в першу чергу в плані ідейно-тематичному. Беручи теми «одвічні», Каменяр повертає їх до сучасності. Так, розглядаючи ідейний зміст і проблематику поеми Івана Франка «Смерть Каїна», можна простежити, як конкретизується і набирає актуальності тема служіння народів, проблема гуманізму.

Біблійна легенда про братів Каїна і Авеля описує буття перших днів існування світу, коли скотарі мали перевагу перед землеробами, а мотив ворожнечі двох братів часто зустрічається в легендарно-міфологічних структурах. У біблійній легенді ворожнеча приводить Каїна до братовбивства, що на більш глибокому рівні має зв'язок з мотивом гріхопадіння людини.